

Új Tito-portré

(*Pero Simić: TITO; Fenomen XX. veka* című könyvének bemutatása)

Bővelkedett diktátorokban a XX. század, felsorolni is sok, ahányan voltak még a legnagyobbak is. Általában az a két, csakugyan nagy jut az emberek eszébe itt, a mi tájunkon, ahol mind a kettő talált magának híveket, s ahol hatalmuk csúcsának idején úgy tűnhetett, örökre megalapozták birodalmukat. Rájuk jellemző módon irtották azokat, akik nem kedvükre valónak látszottak. A mai napig vitatják hivatásosok és amatőrök, melyikük volt a nagyobb, melyiküknek a kezén száradt több vér. Sokan vallják, hogy különbség csak a nevükben volt: Sztálin, Hitler. Nem egészen egy évtizeddel az után, hogy ők ketten fölosztották a közibük eső Lengyelországot, Sztálin megbízottai ott ültek Nürnbergben a világháború felelőseit elmarasztaló nemzetközi bírói testületben, miközben a felszabadítónak mondott Vörös Hadsereg ugyanazt tette, ugyanazzal a szándékkal, amit a Wehrmachttal közösen kezdett.

Hol marad el mögöttük a címben említett Tito?

Bizonyos tekintetben meg is előzi a szóban forgó két társát. Az általa elveszejtettek számát figyelembe véve nem kelhet ugyan versenyre velük, de ez nem rajta múlt. A világra kifejtett

hatását nézve azonban ott jár diktátortársai nyomában. Gondoljunk csupán arra, hogy az általa kieszelt és jórészt a kívánsága szerint működő el nem kötelezettek világmozgalmához oda tartozott a nagyhatalmakon és a hozzájuk szorosan kötődő néhány kisebb kívül szinte minden állam. Vagy idézzük fel annak emlékét, hogy talán még soha nem sereglett össze annyi, különböző politikai rendszerű ország vezetője egy temetésen,

Sztálin a háttérben. Egy ideig jó volt mutogatni otthon, ki áll a háta mögött. Később elég volt önmaga is.

mint az övé. Kevesen is értik, hogyan lehet az, hogy egy ilyen államfő által megalkotott és általa csaknem négy évtizeden át irányított ország oly csúfosan semmivé lett, mint az övé. S halála után, íme, ennyi évtized elteltével még mindig tovább darabolódik.

Valójában saját magának hozott létre egy közép nagyságú birodalmat, amely – szándéka szerint – nagyhatalmi befolyással rendelkezett, s amely megalkotójának élete delétől haláláig egyetlen célra, az ő személyes kiszolgálására működött.

Nagyjából erről szól a legújabb életrajza, amely Pero Simić tollából Belgrádban jelent meg 2012-ben, immár negyedik, a szerző szerint végső változatában, sokunk számára kissé talányos okokból, de nyilván jellemzően Szerbia Hivatalos Közlönyének (Službeni glasnik) kiadásában.

A könyvet nekünk, magyaroknak határozottan érdemes, sőt szükséges elolvasnunk, hiszen a jugoszláv diktátor 1941-től élete végéig döntően befolyásolta a sorsunkat. És nem csupán a Délvidéken élő magyarokét. Magyarországnak mindenkor számolnia kellett vele, attól kezdve, hogy 1941-ben az az ország rész visszakерült a Magyar Királyság kebelébe, majd néhány hónappal

később a Tito által szított fegyveres ellenállás kirobbant Bácska, a Drávaszög és a Muravidék területén is. Kezdték lángra lobbanni a gabonaasztagok, sorozatban robbantak föl vasúti pályák, távvezetékek, hidak és egyebek, lőttek le honvéd katonákat, csendőröket, rendőröket. Meg persze arra is gondolni kell, hogy ő okozta a háború utáni magyarirtást.¹ Mindez mellett befolyásolta ekkor a magyarországi állapotokat is, ügynökei – a szovjet hadsereg magyarországi jelenléte miatt – szinte azt tettek Magyarországon, amit akartak. Tito az ötvenhatos magyar szabadságharc végkimenetelét is erősen befolyásolta. Az ő javaslatára emelte ugyanis Hruscsov Kádár Jánost Magyarország helytartójának pozíciójába. Kádár ezt élete végéig igyekezett meghálálni neki.

Pero Simić leplezetlenül szerb szemszögből tekint egykori főnökére. Mint a szerbiai ifjúsági szervezet elnöke, elvileg és gyakorlatilag is közvetlen irányítása alatt állt. Nagy érdeme azonban, hogy emlegeti más jugoszláv nemzetek sérelmeit is, amelyeket Tito okozott. Hogy csak egyetlen ilyent említsünk: sokat foglalkozik az elfogott horvát domobran hadsereg szinte minden tagjának likvidálásával is.

Első ismereteink a jugoszláv vezérről

A második világháborút megelőző időszakban betöltött Tito-szerepekről a világnak általában, de nekünk, magyaroknak is igen kevés ismereteink voltak. Amit tudtunk róla, nem kötődött a Tito névhez. Személye valójában rejtélyes volt majdnem mindenki számára, még akkor is, amikor már államfőként irányította országa sorsát. Ezt bizonyítja, hogy első terjedelmes életrajza 1953-as megjelenése után azonnal bestseller lett szinte az egész világon. Millió és millió példányban jelent meg világnyelveken és kis népeken is, hatalmas anyagi hasznot hozva írójának, Vladimir Dedijernek. Még ugyanabban az évben megjelent magyarul is, legjobb írónk, Herceg János fordításában.² A könyv tele volt intim részletekkel is, amelyek lenyűgözték a kíváncsi olvasót, s Dedijer úgy állított be mindent, mintha alanya álcázás és leplezés nélkül mindent elmondott volna önmagáról, s azt Dedijer mind maradéktalanul meg is írta. A valóság azonban ettől egészen messze állt. Maga az életrajz szerzője sem írhatott meg mindent, amit tudott, de Simić szerint erős öncenzúrával dolgozott, elhallgatott lényeges körülményeket. Simić frappáns részletet közöl, nyilván annak ábrázolására, milyennek látja ő maga is Titót. Sutjeska címen nagyfilm is készült Titóról,³ s ebben személyét Richard Burton angol világklasszis alakította. A könyv szerzője őt idézi egy interjúból. Kár, hogy nem közli a forrást.

---

1 Kevesen értik, hogyan garázdálkodhattak Tito pribékjei a szuverén Magyarország területén 1944 végétől vagy három-négy éven át. Szállították likvidálásra Jugoszláviába mindazokat a személyeket, akiket Tito igényelt. Ennek megértésében sokat segíthet Vukman Péter tanulmánya Lazar Brankov: Tito legszívósabb ügynöke c. tanulmánya. Brankov neve a magyar köztudatban a Rajk-perben játszott szerepe révén vált ismertté, ez azonban csupán epizód volt sokszínű, de minden vonatkozásában ártalmas szerepében. (In: Egyén és közösség, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2012. 291-312. o.)

2 Legutóbb 2000-ben jelent meg magyar életrajza A. Sajti Enikő tollából Tito címen, a Pannonica kiadásában, a Fekete-Fehér című, párhuzamos életrajzokat közlő sorozatban, Mao Ce-tung életrajzával egy könyvben.

3 A Sutjeska filmcím a Drina egyik mellékágának nevéből lett. A hegyi patak kanyonjában 1943 májusa és júniusa fordulóján válságra fordult a Tito vezette felkelés, a harcokban ő maga is megsebesült.

Tito fehér lovon. Államvezetőként mintha mindig Ferenc Józsefet utánozta volna. Itt, a fehér lovon látva, már Horthy képe is felidéződhet.

„Személyének alakítása életem legrosszabb szerepe volt. Tudja, egy színésznek igen nehéz eljátszania egy másik színész alakját.”⁴ Érthetőbben: Richard Burton véleménye szerint Tito mindig színészkedett, mindig azt mondta magáról, s föltehetőleg minden más dologról is, ami az adott pillanatban éppen jól hatott. Innen adódhatnak azok az életrajzi furcsaságok, amelyekből Simić gazdagon dúsitgatja könyvét.

Egyik legbefolyásosabb munkatársa, a később kegyvesztetté lett Milovan Đilas egy helyütt ezt írta: „És koronára sem volt szüksége: abszolút uralkodó volt...”⁵

Családi kapcsolatok

A Tito életrajzával foglalkozó írások, könyvek kötelezően kitérnek arra is, milyen volt a viszonya nagyszámú rokonságával, feleségeivel, gyermekeivel. Általában, vagy kivétel nélkül inkább, kirajzolódik belőlük egy jószívű, családszerető, megértő ember, államfő ragyogó képe. Valójában ilyen volt-e?

Igen jellemző az a történet, amely Martin nevű testvérével esett meg. Ő volt Josip Broz legidősebb testvére, 1884-ben született, közös élményeiről az írások vajmi kevés adattal szolgálnak, részint azért, mert gyermekkorukban igen hamar elváltak útjaik, ami azonban nyilván a viszonylag nagy, nyolc év korkülönbségnek is tulajdonítható, de másnak is, aminek értékelését jobb az olvasóra bízni. Történt ugyanis, hogy az éppen hogy csak vezéri pozícióba került Josip Broz Tito meghívta magához Belgrádba testvérbátyját. Az esemény azok közé tartozik, amelyeknek a leírása lényegesen eltér Dedijer első életrajzi könyvében attól, ahogyan Simić élénk tárja. Az 1981-ben megjelent harmadik kiadású Dedijer-féle Tito-életrajzi kötetben,⁶ amelynek megjelenéséhez az 1980 májusában elhunyt Tito még hozzájárult, tehát egyetértett a tartalmával, a szerző ezt írja:

„Martinnal, a bátyjával Tito igen jól megvolt. Martin még Tito kisgyermek korában dolgozni ment a nagyvilágba. Az 1912-es esztendőben Tito ráakadt fivérére az osztrák és a magyar határ közelében, ahol vasúti hivatalnok volt. Tito nála lakott, amíg csak 1913-ban be nem vonult. (...) A felszabadulás után, 1945-ben, Tito levélben hívta Martint, telepedjen át Jugoszláviába. Ő azonban nem akarta elhagyni a házát, már nyugdíjas volt, nem volt ehhez kedve. Azt üzenté Titónak: 'Törődj csak te az állami ügyeiddel, én meg gondozom a kertemet.'”⁷ A szerző itt megjegyzi, hogy Martin nem is jött át Belgrádba. Simić ezzel szemben így írja le ezt az esetet.

„Titónak a legidősebb bátyjával sem volt a legjobb a viszonya. Amikor átvette Jugoszlávia

4 Simić, 444. o.

5 Idézi A. Sajti Enikő említett könyvének mottójául.

6 Vladimir Dedijer: Novi prilozi za biografiju JOSIPA BROZA TITA (Újabb adalékok J. B. T. életrajzához), Liburnija, Rijeka és Mladost, Zagreb kiadók, 1981.

7 Az idézet a jelzett könyv 156-157. oldalán található.

kormánykerekét, Martin igen szerény nyugdíjasként élt az osztrák–magyar határon, Sopronyban. [Így! – M. M.] Amikor Tito meghívta, hogy jöjjön át Jugoszláviába, ahol sokkal kedvezőbb életkörülményeket tudna neki szavatolni, a bátyja mindössze néhány napot maradt itt, és igen gyorsan visszatért Magyarországra.” Majd ő is ugyanazt a választ idézi, amit már fentebb Dedijernél is olvashattunk. Amikor Mirko Tepavac volt Jugoszlávia nagykövete – a szerző nem jelzi, mikor volt ez –, Tito pénzsegélyt küldött rajta keresztül a testvérének. Diplomatajének Tito elmondta, mit válaszolt neki Martin, amikor eldöntötte, hogy visszatér Magyarországnak ebbe a vidéki városába. 'Hagyj nekem békét, hadd térjek vissza, Magyarországon töltöttem a fél életemet, ott mégis inkább otthon érzem magamat.'”

Sem számtalan felesége, sem gyermekei nem dicsekedhettek gondos férjjel, apával, gondoljunk csak arra, hogyan vált el utolsó feleségétől, az immár matróna életkorú Jovanka Budisavljevićtól, amikor is teljesen eltiltotta nemcsak maga mellől és a közéletől, hanem a tiltás miatt még a temetésén is alig-alig engedték neki a megjelenést. Ezt követően pedig Tito államelnökségének tagjai, majd az ő letűnésük után Milošević is, mintegy másfél évtizedig hagyták nyomorogni – belgrádi lapok korabeli tudósításai szerint majdnem ráomlott a ház, amelyben lakott –, szinte arra várva, hogy halálával majd csak eltűnik már a világból.

Hamisítások, módosítások, elhallgatások

Könyve első részének első fejezetét Simić így kezdi:

„1893. március 5-én, 6-án, 12-én vagy 19-én született. Esetleg 1982. május 1-jén, 7-én vagy 25-én, vagy június 10-én. Vagy 1893. február 6-án, március 6-án, május 7-én vagy 25-én. Vagy ismeretlen esztendő január 25-én, esetleg 1890, 1893 vagy 1894 ismeretlen havának ismeretlen napján. Legalább 16 születési dátumát tartják számon. Ezek legnagyobb részét ő maga határozta meg vagy jegyezte be saját kezűleg valamilyen dokumentumba. [...] A Kominternnek⁸ szánt bizalmas életrajzában Moszkvában 1935-ben születése dátumaként csupán az 1892. esztendőt tünteti föl, majd ezt átjavítja 1893-ra.”

A szerző erre az utóbbira és más hasonló ismeretlen adatokra olyan hazai és külföldi levéltárakban akadt rá, amelyekben – ha nem is éppen ismeretlenek számunkra, de mindenesetre – keveseknek volt alkalmuk kútászkodni. Ezt a fentebb említettet, amely a Kominternnek íródott, a Rosszijszkij goszudarsztvennij arhiv szocialno-politicseszkoy isztorii levéltárban találta. Említi is a szerző, hogy Tito okmányait Belgrádban több levéltárban őrzik, csak egyikben az államfőieket, a másokban azokat, amelyeket Jugoszlávia marsalljaként jegyzett, ismét másokban azokat, amelyeket mint a párt vezetője, a hadsereg főparancsnoka stb. Jellemző az öt évvel a halála után megjelent, életrajzi adatokat tartalmazó vallomásaiból összeállított könyv⁹ egyik adata, amellyel valójában a kötet kezdődik. „1893-ban születtem.” A valamivel több mint háromoldalmi terjedelmű szöveg Dedijer említett életrajzi kötetéből való, s abban is, akárcsak e szóban forgó, önéletrajzi vallomások tartalmazóban az idézőjelbe tett rész után következik egy lábjegyzetre utaló csillag. S a lábjegyzetben ez olvasható: „Az eredeti kéziratban [vagyis a Tito által Dedijer rendelkezésére bocsátottban. – M. M.] tévesen 1893 áll, a helyes évszám 1892.”

8 A Kommunista Internacionálé rövidítése. Moszkvából ez a központ irányította a kommunista világot, a világ számtalan országában élő vagy oda küldött ügynököket, s időnként – vagy inkább talán élete legnagyobb részében – maga Tito is az volt, erre a szerző több bizonyítékot idéz.

9 Tito – önéletrajzi vallomások. Forum Könyvkiadó 1985. Idézett adat a 7. oldalon.

A Tito és Churchill első találkozására 1944 augusztusában Nápolyban. Tito arcán leplezetlen öröm: Ezt is megértem!

született. Ezen nem kell csodálkozni annak ismeretében, amit szintén Simić közöl arról, hogyan tekintett Tito úgy általában a nőkre. „Titónak a nők iránti viszonyulását Leo Mates, az az ember próbálta megfogalmazni, aki évtizedeken át mellette szolgált mint a köztársasági elnök főtitkára.¹⁰ 'A nőket alacsonyabb rendű lényeknek tekintette. Számptalan nője volt, de az egyetlen Davorjanka Paunović kivételével senki máshoz nem kötődött, ez azonban rendkívüli, háborús körülmények között történt.'”

Sokkal nyomósabb oka volt azonban Titónak egyéb viselt dolgait nem csupán elhallgatnia, hanem tagadnia. Mindenképpen meg kellett például akadályoznia, hogy kiderüljön, a polgárháború idején huzamos időn át Spanyolországban tartózkodott. Végezte ugyanis a Moszkvában kapott feladatokat. Ez pedig nem akármilyen volt. „Ezt a nagy talányt [Azt ugyanis, hogy Spanyolországban járt – M. M.] élete végéig leplezte a nyilvánosság és a közeli munkatársai, valamint a legintimebb barátai előtt.” – közli Simić. S bőségesen idézget ismert emberektől szerzett bizonyítékokat, amelyek nem csupán kétségtelenül megerősítik, hogy csakugyan járt ott, még hozzá többször is, esetenként egy-egy feladat elvégzése céljából, néha csupán néhány napra utazva oda. Nos, mi volt a feladat? A szerző ismét idézi a Titót közelről ismerő Leo Matest, közölvén, hogy Tito éppen Spanyolországban cimboráskodott Matesszal. Dedijer 1983 szeptemberében Mates zágrábi lakásán megkérdezte vendéglátóját – idézzük Simićet – „*Hogyan lett Titóból a JKP főtitkára, és milyen szolgálatokat végzett ott a szovjeteknek, hogy megkapta tőlük ezt a megbízatást a sztálini pogromok idején*”, s erre Mates ezt válaszolta:

¹⁰ Simić, 383. o.

Ne tudta volna, hogy mikor született? Ez teljességgel képtelenség.

Arról van szó, hogy a rá vonatkozó adatok között maga is fokozta a zűrzavart, hogy ne lehessen eligazodni közöttük, mert valamit lepleznie kellett. Simić bemutatja a könyvében Tuhelj helység plébániája születési anyakönyve azon oldalának a fénymásolatát, amelyen Josip Broz születését bejegyezték. Még a másolaton is látható, hogy utólag hamisítottak rajta. Az eredeti, „1892. május 7.” le lett takarva és 25-e beírva, s alatta – ki tudja, mikor – odajegyezve „sadašnji” (a mostani). Utána más rovatban van bejegyezve keresztelésének a napja, de ez már nem látszik a Simić-könyvben mellékelte dokumentumrészben, a szerző csupán megemlíti, hogy az utólagos módosításból az derül ki, hogy a csecsemőt előbb keresztelték, mint ahogyan megszületett, mert a keresztelés dátuma megmaradt az eredeti szerinti május 8-ának.

Nem sok dicsekednivaló volt abban sem, hogyan nősült meg életében először. Elégé ismert, hogy első feleségét Oroszországban szerezte, ezt Dedijer is említi. Azt írja, hogy – az akkor 25 éves Josip Broz – Pelagija Belouszova „fiatal orosz lányt” 1917 novemberében ismerte meg Omszk városában, de diszkréten elhallgatja, hogy az ara akkor mindössze 15 éves volt. Más adatokból azonban látható, hogy 1902-ben

Piszkos szolgálatokat végzett Spanyolországban.

Ez a Szovjetunióknak fontos katonai, stratégiai és vezetői (tisztogatási) gyakorlótér volt."¹¹

Simić bebizonyítja, hogy Tito Spanyolországban a Moszkvának nem tetsző személyek likvidálásával volt megbízva, és hogy ezt ő Sztálin megelegedésére maradéktalanul végrehajtotta. Nem néhány személy esett ott áldozatául, a szerző oldalakon át sorolja őket.

A tanúk közül idézzünk még egyet Simić könyvéből, Maurice Thorezt, aki a szóban forgó időben a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára volt, s rajta keresztül juttatták Spanyolországba Moszkva bizalmas határozatait és direktíváit. Így kezébe került az a dokumentum is, amelyből „látható, hogy Tito Spanyolországban a likvidálásokkal volt megbízva”, pontosabban ő „a likvidálásokkal megbízott törzskar parancsnoka volt Spanyolországban.”¹² Minderről, írja a szerző, Dedijernek is bőségesen álltak rendelkezésére adatok, de nem merte felhasználni őket.

A szerző nem ad magyarázatot arra, miért félhetett Dedijer, ám eléggé közismert tény, hogy Tito első életrajzírójának keserű tapasztalatai voltak a tekintetben, mi történik azokkal, akik akár csak jó szándékúan bírálni merték a vezért, vagy pártját fogták annak, aki ilyesmire vetemedett.

Amikor ugyanis Milovan Đilas 1953 végén nyilvánosságra hozta súlyos kifogásait a jugoszláv rendszerről, minden funkciójától megfosztották, s a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságának 1954 januárjában tartott ülésén, ahol erről döntöttek, Dedijer azon kevesek közé tartozott, akik Đilast védeni próbálták. Simić a könyvében több helyen is leszögezi, hogy mindenkinek legfeljebb csak egyszer adódhatott alkalma Titót megbírálni. Dedijer hosszú évekig viselte a Központi Bizottságban kifejtett véleménye következményeit.

Élete végéig nem tudott belenyugodni, hogy mindkét gyermekét gyanús körülmények között elveszítette. Sosem szűnt meg hangoztatni, hogy valakinek vagy valakiknek a szándékossága van a háttérben, de sohasem tudott semmit bebizonyítani. Mint tudjuk, mindketten –Đilas is és Dedijer is– Tito legközelebbi munkatársainak számítottak addig, amíg Đilasszal meg nem történt ez az eset.

Spanyolországi viselt dolgaiból egyértelműen az állapítható meg, hogy akkoriban Tito egy volt a világ különböző tájaira szétküldött titkos szovjet ügynökök közül, s mivel a rá bízott feladatot – Sztálin ellenfeleinek likvidálását – jól teljesítette, ennek köszönhette egész karrierjét, ami valójában azzal kezdődött, hogy Sztálin – a Kominternen keresztül – őrá bízta a JKP vezetését.

Bizonyos szabály szerint az ügynöki megbízatástól nem lehet szabadulni. Simić szerint erre nem csupán következtetni lehet, hanem bizonyítékok is szólnak az állítás mellett. Természetesen ez is azon tények közé tartozik, amelyeket Tito élete végéig tagadott, jóllehet a könyvben találunk olyan idézetet Tito szájából, ami esetleg azt is bizonyíthatja, hogy ez rá is vonatkozik. Az 1948 nyarán bekövetkezett szakítás után még éveken át Tito minden minisztériumában ott díszelgett Sztálin természetellenesen nagy képe. 1948 nyarán kimondta ugyan, hogy meglesz az ország Sztálin nélkül is: „Vezényelhetünk mi magunk is!”¹³, ám az első szocialista ország elsőségét, Sztálin felsőbbrendűségét ezzel nem tagadta még meg. Sőt! Simić ezt írja: „Néhány évvel később Tito egy skót szakszervezeti küldöttség előtt azt mondta, hogy közte és Sztálin között korábban 'soha semmiféle elméleti súrlódás vagy nézeteltérés nem volt.'”. Simić nyomban hozzáfűzi azonban Titónak egy jóval későbbi kijelentését, amelyet élete végén tett Bosznia-Hercegovina kommunista vezetői előtt: „Én nem értettem egyet Sztálinnal a háború alatt sem, nem értettem vele egyet 1937-ben sem, sem pedig 1947-ben.”

Sok más kijelentésével és ezzel összefüggésben is szabad latolgatni, mikor mondott igazat.

Az életrajzi furcsaságok közül ugyan a születése dátumaként megjelölt tizenhatféle adat lehet a legfurcsább, de Tito szolgált eggyel többet arról, mikor került a Jugoszláv Kommunista Párt élére – Simić szerint erre tizenhéttel szolgált. Ha azt akarta bizonyítani, hogy milyen régóta irányítja a pártot, akkor korábbi dátumról beszélt, ha meg nem akart tudni valamiről, ami a pártban az ő idejében zajlott le, akkor arról beszélt, hogy az nem az ő idejében esett meg.

---

11 Uo. 87. o.

12 Uo. 85-86. o.

13 Idézi könyve 279. oldalán a szerző a Borba napilap 1948. szeptember 28-iki számából.

Két szovjet orvosprofesszor koporsója

A könyvben olvasható egy egészen döbbenetes eset arról, hogy 1947 elején, tehát amikor még az egész világ felhőtlenül látta Tito és Sztálin kapcsolatát, a jugoszláv vezért heveny vakbélgyulladás érte, s Sztálin külön repülőgépen Jugoszláviába küldte birodalma két híres szakorvosát, teljes orvosi felszereléssel. Mind a kettő és a felszerelés is baj nélkül megérkezett, ám a két orvos rendelkezésére rövid időn belül ismét külön gépet bocsátott a szovjet generalisszimusz, hogy tetemüket hazaszállíttassa.¹⁴ Valami szörnyű katasztrófa történt!

A szerző ezt írja.

„Egyiküket, Bakelyev professzort azzal vádolták Tito munkatársai, hogy szakszerűtlenül végezte a műtétet, sőt, hogy megkísérelte megmérgezni a jugoszláv elnököt. [!] A másikat, Szmotrov professzort Zágrábba küldték, hogy kezelje Mitar Bakićot, Tito kabinetfőnökét. Néhány nap múlva értesítették Moszkvát, hogy az előző orvos öngyilkos lett, a másik pedig szívszélhűdésben elhunyt.”

Még ugyanazon a tavaszon, márciusban, Edvard Kardelj, Tito legkitartóbb munkatársa – ő volt az egyetlen kivétel, aki élete végéig megmaradt Tito mellett, és Tito sem üldözte el maga mellől – Moszkvában járt Sztálinnal, és igen könnyen napirendre tértek a hajmeresztő, párját ritkító eset felett. A szerző idézi a Sztálin és Kardelj közötti párbeszédet.

„Sztálin: *Hogy van Tito elvtárs?*

Molotov: *Sikerült a műtét?*

Kardelj: *Tito elvtárs most igen jól érzi magát. Azt sajnálja csupán, hogy doktor Szmotrov meghalt.*

Sztálin: *De miben halt meg doktor Szmotrov?*

Kardelj: *Szívszélhűdésben, Sztálin elvtárs.*

Sztálin: *A sebészek inni szoktak.*

Kardelj: *Úgy tudjuk, Szmotrov nem ivott.*

Sztálin (heherészve): *Molotov elvtárs, ennek kapcsán küldtél jegyzéket Titónak?*

Molotov: *Tito marsall az esetről értesített bennünket, s mi azt lezártuk tekintjük.”*

Csakugyan egészen rendkívüli az eset.

Műtétről és a műtétet végző orvostól Dedijer is szól az első életrajzi könyvében, Simićtól eltérően azonban csak Szmotrovról tesz említést, és – mint látható – az idézett párbeszédben is csak róla történt említés. Dedijer változata szerint nem is vakbélgyulladásról, hanem sérvműtétről volt szó.

A szerző nem fejt ki saját következtetését a két orvos halálesetével kapcsolatban, de esetleg jelenthet valamit az a körülmény, hogy könyvében a következő fejezet címe: „Hasonló jellemek összecsapása”. Biztosak lehetünk abban, hogy Sztálin ismerte Tito múltjának azt a részét, amikor a likvidálásokkal volt megbízva, hiszen ő volt a megbízója; s afelől sem lehet kétségünk, hogy Tito is ismerte Sztálin módszereit, amelyekkel eltette az útból a generalisszimusznak nem tetsző személyeket, hiszen ő maga volt e személyek hóhéra. Tökéletesen átláttak egymáson.

Amint a történelemből tudjuk, ebből a harcból is Tito került ki győztesen. Szerencséje volt?

Sztálin meghalt az idő alatt, amíg a harc folyt közöttük. Netalán belebetegedett?

Korábban Tito személyesen javasolta Sztálinnak, hogy alakítsák újjá a Kominternt, a kommunizmus Moszkvából irányított, az egész világra kiterjesztett szervezetét. Akkor a szovjet vezér ezt nem tartotta elfogadhatónak, két évre rá azonban maga javasolta, hogy mégiscsak meg kell alakítani, s Belgrád legyen a központja. Akkoriban olyan ragyogó volt a két vezér – valószínűleg már színlelt, de lehet, hogy mindig is csupán csak színlelt kiváló – kapcsolata, hogy Tito arról beszélt Sztálin előtt, legjobb lenne, ha Jugoszlávia a Szovjetunió tagköztársaságává válna,

---

¹⁴ Sztálin és Tito, valamint a két állam és a két párt ekkoriban még dúsan virágzó viszonyát, valamint a hirtelen lecsapó mennykő történetét a szerző a 261-265. oldalon fejt ki részletesen, benne a két szovjet orvos esetével.

a Jugoszláv Kommunista Párt pedig a Szovjet Kommunista Párt részévé. Erről bőségesen szolgáltat adatot Simić, s ábrázolja a világ számára teljesen váratlanul bekövetkező, életre-halálra menő, véres, határtalan gyűlölettől szított szembefordulást, ami alig egy évvel az után következett be, hogy a fentebb idézett beszélgetés lezajlott.

Elégé valószínű, hogy Tito agyafűrtabb volt Sztálinnál. Mivel idejében kiismerhette, túltett tanítómesterén.

Tito egyetlen elvesztett csatája

Egyetlen fontos csatáját veszítette el Tito, azt, amelyet saját gyöngeségeivel kellett volna megvívnia. A hatalmi bódulatától szenvedett katasztrofális vereséget – állapíthatjuk meg ennek az új életrajznak olvastán. Nem példa nélküli, inkább talán szabály ez az uborkafára fölkapaszzkodott uralkodóknál.

Könyve végén a szerző fölteszi a lényegi, kissé talán teátrálisan megfogalmazott kérdést: „Valójában ki volt hát Tito?”

Sokféleképpen válaszol. „Nemzetisége az ambíciója volt.” „Egyedül a túl ambíciózus Titót nem fenyegette veszély önmagától.” „Leginkább és leghosszabb ideig hatalomimádó, élvhajász [hedonista – írja a szerző. – M. M.], a legmagasabb párt- és állami funkciók, számtalan elismerés és megtiszteltetés gyűjtője volt és maradt. Örökké foglalkoztatta önmaga, és fizikai megjelenése, a pompa és a dicsőség.” „Intelligens manipulátor volt, ösztönösen éber és gyanakvó mindennel és mindenkivel szemben, akinek csak eszébe juthatott, hogy vele egyenrangúnak tekintse magát, nem hogy nálánál nagyobbak.” „Az elmúlt évszázad második felének azon uralkodói közé tartozott, aki saját országa ügyeségeit és bíróságait nyilvánosan arra biztatta, hogy ne ragaszkodjanak a törvényekhez, mint részeg a karóhoz. És aki éveken át, Európa közepén, zsebében hordta a világ azon entellektüeljeinek a névsorát, akiket le kell tartóztatni.” „Igazi természete az érinthetlensége volt.”

Legfölről

Simić azt írja, alkalma volt kutakodni Tito titkosrendőrségének, a közönségesen csak OZNA-nak nevezett terrorszervezet levéltári adatai között, és igen furcsa okmányokra is rátalált. Például olyanokra, amelyek szerint a harcok idején a partizánok nem csupán színlelt tárgyalásokat folytattak, hanem gyalázatos módon megegyeztek a németekkel: nem fogják egymást bántani, hiszen – foglalták dokumentumba – a partizánok legfőbb ellensége a jugoszláv királyi hadsereg, vagyis a Draža Mihajlović által vezetett csetnikek. Idéz is a dokumentumból a szerző. Könyvének 176. és 177. oldalán olvashatók az 1943. március 11-én a németekkel Gornji Vakufban tárgyaló partizán küldöttség tárgyalási alapelvei, melyek B. pontja alatt ez áll: „Jugoszlávia Népfelszabadító Hadserege a csetnikeket tartja legfőbb ellenségnek.” A tárgyalási küldöttséget Milovan Đilas, Koča Popović és Vladimir Velebit alkotta. Jegyzőkönyvbe foglalták: „A partizánok kijelentik, hogy nem harcolnak a horvát állam ellen, és semmiképpen nem a németek ellen, hanem kizárólag a csetnikek ellen.” A Gornji Vakufban kötött egyezés után a németek a küldötteket Zágrábra szállították magasabb szintű tárgyalás folytatására, ahol Siegfried Kasche tábornok – Hitler zágrábi nagykövete – és Glaise von Horstenau tábornok, az Ante Pavelić, a Független Horvát Állam vezetője mellett szolgálatot teljesítő német katonai küldött volt a tárgyalófelük.

Ismert történelmi tény, hogy a háború után Mihajlovićot Tito bírósága halálra ítélte és kivégeztette. A fő vád az volt ellene, hogy kollaborált a megszálló német hadsereggel.

Mit lehet kezdeni ezek ismeretében azzal a történettel, amely a horvát domobran (honvéd) hadsereggel esett meg?

Ma már közismert, hogy a Független Horvát Állam vezető hivatalnokai és az egész hadserege nem várta be Tito partizánjainak érkezését, hanem átmenekült Ausztriába, hogy a már oda bevonult

angol királyi hadseregnek adja meg magát. Hasonló módon törekedtek oda más, a németek oldalán harcoló fegyveresek is. Miután ez megtörtént, az angolok az utolsó hadifogolyig visszaadták őket Titóéknek. Az is ismert, mi lett velük: hírmondót sem akartak belőlük hagyni, s nem Titón és hadseregén múlt, hogy néhányan, csodával határos módon, mégis megmaradtak. A könyvben erről részletesen lehet olvasni, idézünk közülük.

Tito 1945. május legelején magához rendelte Jefto Šašićot, első számú kémjét – írja a szerző, majd azzal folytatja, hogy nevezett éppen egy többnapos küldetésből tért vissza Belgrádba holtfáradtan – alig, hogy lefeküdt. Azonnal a főparancsnoka elé sietett, aki feltűnően feldúlt állapotban fogadta. A főkémmel arra figyelt föl többek között, hogy Tito érthetetlen szavakat ejt ki, majd arról beszél, hogy: „Alkalmat adtunk nekik, hogy megadják magukat, s akik közülük nem vérezték be magukat, azoknak megkegyelmezzünk.” Majd, mintha csak ekkor venné észre beosztottját, ránézett, egyenesen a szemébe, és határozott hangon ezt mondta:

„Megölni! Azonnal indulj Szlovéniába és Ausztriába, add át ezt [az üzenetet] hadseregünk minden rancsnokának.”

Ez után történt a Kočevski rog- és a Bleiburg-eset néven ismert tömegmészárlás, több tízezer

domobrán és csetnik harcos, valamint a velük tartó mintegy húszezer civil heteken át tartó mészárlása. Ez utóbbi egy kicsi falunak a neve Ausztria területén, az előző pedig egy hegység Szlovénia délkeleti részében. Történt mindez 1945 májusában, az európai fegyvernyugvás beköszöntének napjaiban.

A szerző lábjegyzetben megírja, hogy a történetet maga Šašić, a kém, küldönc közölte egy közös bizalmas barátjával.

Sokat foglalkozik a szerző a Jugoszlávia más vidékein folyt iszonyatos emberpusztítással, azzal is, amikor már nem a harcok során hullottak a polgári

Főpappal. Már 1945-ben találkozni akart a később börtönbe záratott horvát katolikus főpappal, hogy rávegye, hozzon létre a Vatikántól függetlenített katolikus egyházat. Ez a napóleoni pöffeszkedő póz szakasztott mása a Bonapartét ábrázoló egyik festménynek.

áldozatok, hanem Titóék irtották potenciális ellenségeiket. Ő is fölvetette a kérdést: ki állt e mészárlások mögött? Miután megjegyzi, hogy a partizán egységek főparancsnokainak a vérengzésekre vonatkozó, Titónak küldött jelentései a mai napig nem kerültek elő, az alábbiakat közli: „Ivan Maček, az OZNA akkori szlovéniai főnöke halála előtt tanúsította, hogy 'A likvidálásokra vonatkozó minden parancs a legfelsőbb szintről érkezett.'”

Kortársak minősítik Titót

A szerző olyan tényadatokat közöl, esetenként mindössze egy vagy két mondatban, melyek elgondolkodtatóak. Már előszavában közli például: „Az ő [Tito] autóparkja nagyobb volt, mint amekkorával a német kancellár, a francia elnök és az angol királyi udvar együttvéve rendelkezett.” „A görög királynénak arany szelencét ajándékozott, amelybe 1125 gramm arany volt beépítve, egy franciaországi útjára 47 láda ajándékot, 489 kitüntetést vitt magával (...). Sztálin lányának 1946-ban briliánsokkal ékesített platinázott órát ajándékozott, Sztálin legközelebbi munkatársai feleségeinek kilenc arany karperecet, platinagyűrűket és briliánsokkal ékesített aranyórákat...” „Egyik moszkvai útja 5 277 500 dollárba került.”

Simić nem csupán úgy nyújt újdonságot, hogy eddig még nem kutatott levéltárak rejtett dokumentumait tárja az olvasó elé, hanem úgy is, hogy kortársak véleményét gyűjti csokorba. Valójában ilyesmivel kezdi vaskos könyvét. Ime közülük néhány érdekes, amelyeknek egy része kizárja másokét. „Az amerikaiak a világszínpad domináns figurájának tekintették” – írja. „Az afrikaiak az el nem kötelezettek pátriárkájának. Az angolok a XX. század szimbólumának, Willi Brandt német kancellár Titót a sors ajándékának tartotta. Nem sokkal maradt le ettől Dwight Eisenhower amerikai elnök sem, aki a jelen egyik legnagyobb politikusának és diplomatájának nevezte.”

Idéz egy egészen más véleményt, leírva, hogy Konrad Adenauer egy alkalommal Willi Brandt-tal meghitt beszélgetést folytatott, s megkérdezte utódját, mi a véleménye Titóról. Hosszú némaság volt a válasz. Brandt megkísérelt valami árnyalt választ megfogalmazni, de a kérdező nem várta ki, hanem hirtelen kibökte: „Hagyja csak! Meg akarom mondani, mit gondolok róla én: ez egy egészen közönséges bűnöző.” Az eredetiben szerbül: razbojnik.¹⁵

A XX. század nagy politikusai közül három igazán kiemelkedővel sosem találkozott. Nem véletlenül alakult így. Érdemes tudni, kik voltak ezek.

Első volt közülük Mao Ce-tung kínai vezér. Uralmuk kezdetén ha volt is hajlandóságuk egymás fölkeresésére, később annyira eltérő utakon építették kommunizmusukat, hogy ez kizárt mindenfajta közeledést. Annak ellenére, hogy népüket mindketten számlálatlanul irtották.

A második, akivel nem találkozott, a kétségtelenül hatalmas erkölcsi tekintéllyel rendelkező De Gaulle francia hadvezér és államfő volt. Elég kettőjük összehasonlításaként megemlíteni, hogy hatalma csúcsán a hórihorgas francia népszavazást tartott, s ezen a franciák többsége kinyilvánította abbéli véleményét, hogy ő nem jól vezeti az országot, mire ő – mindenki döbbenetére, később az egész ország sajnálatára – komolyan vette a nép véleményét, és lemondott. Vele szemben Tito sosem mérlegelte komolyan, hogy bárkinek is átadja a hatalmat. Szinte kiirtott mindenkit maga mellől, aki esetleg erre alkalmas volt vagy hatalomátvételi szándékának adta tanújelét.

A harmadik a már említett Adenauer kancellár volt, aki szintén erkölcsi tartásáról volt talán a legismertebb. Nos, erkölcsi tartását ismerve, Tito csakugyan más volt! Az említettekkel e tekintetben nem versenyezhetett. Hatalomimádata szerint azonban ő volt az a személy, aki párját ritkította. Miután 1980 elején amputálták a fél lábát, elterjedt a magyar nyelvterületen egy csúnya, halálosan fekete vicc. Azt mondták rá, hogy fél lába már a sírban van, de ő még mindig ragaszkodik a hatalomhoz. Ami tréfának csakugyan otromba, valóságának tragédia.

Az életrajzi könyv elolvasása után némi hiányérzettel szögezheti le az olvasó, hogy egy kérdéssel nem foglalkozik a szerző: Tito lelki életével, illetve azzal a kérdéssel, hogyan tekintett az istenhitre, vallásra.

A szerző által megfestett arckép ismeretében azonban ez fölösleges is lett volna, hiszen erről a személyről az állapítható meg, hogy önimádata az istenítésig terjedt.

Matuska Márton

---

15 Simić, 5-6. o.